

ANNA BOHLIN

MINNE, GLÖMSKA OCH LOKALITET I DET NYA SYDAFRIKA¹

I slutet av 1960-talet förklarades det lilla fiskarsamhället Kalk Bay, utanför Kapstaden, Sydafrika, officiellt för ett „vitt gruppområde“. Detta skedde i enlighet med Lagen om Gruppområden (*Group Areas Act*), som tillsammans med Lagen om Befolkningsregistrering (*Population Registration Act*) utgjorde två av apartheidsystemets mest förödande komponenter.² Orten skulle med andra ord bebos enbart av dem som klassificerades vita, och asiater, så kallade färgade och svarta fick order om att flytta till egna gruppområden på Cape Flats, cirka tio kilometer därifrån. Efter högljudda protester fick majoriteten av fiskarbefolkningen, som i huvudsak klassificerades som färgade, tillstånd att bo kvar i ett avgränsat område. Femton år senare beslöt regeringen att återta gruppområdesförklaringen. Innan dess hade dock ungefär en fjärdedel av fiskarbefolkningen – de som bodde utanför det undantagna området – blivit beordrade att lämna Kalk Bay.

Trettio år senare utförde jag fältarbete i Kalk Bay och Cape Flats för att studera minnet av gruppområdesproklamationen och tvångsflyttningarna. Till min förvåning sa person efter person i Kalk Bay att samhället hade sluppit att drabbas av Gruppområdeslagen. Många hade glömt att Kalk Bay alls hade förklarats som vitt område, och de som ihåg detta sa att det hela var en „icke-händelse“. Istället betonade de hur privilegierade de var som fick bo på en plats där man lyckades undkomma effekterna av apartheid. Min förvåning blev inte mindre när jag upptäckte att många av dem som hade glömt proklamationen ofta kom i kontakt med personer som hade tvingats lämna Kalk Bay, som vid jämna mellanrum återvände från Cape Flats till samhället för att besöka släktingar, gå i kyrkan eller tillbringa sin fritid på Kalk Bays stränder. Dessa personer, mindes, inte helt överraskande, gruppområdesförklaringen som en viktig och tragisk del av Kalk Bays historia. Hur kom det sig att personer som ofta umgicks, och som inte sällan var besläktade, kunde ha så dramatiskt skilda uppfattningar om det förflutna?

I följande artikel redogör jag för faktorer som är relevanta i förståelsen av både „glömskan“ i Kalk Bay och „hågkomsten“ i Cape Flats. Minnena av proklamationen och dess effekter har på båda platser genomgått vad Keya Ganguly kallar en „disambigueringsprocess“ (*process of disambiguation* (Ganguly 1992:31)). Med detta menas att detaljer och mångtydighet som inte överensstämmer med vissa dominerande teman har fallit bort. Detta har skett på mer eller mindre motsatta sätt i Kalk Bay och på Cape Flats, vilket har resulterat i motstridiga föreställningar om vad som skedde. Vidare visar jag hur disambi-

gueringsprocessen kan förstås i ljuset av produktionen av lokalitet och lokala subjekt (Appadurai 1995).

Det förflutna som sociala porträtt

Att fråga boende i Kalk Bay om gruppområdesförklaringen och dess effekter var till att börja med en förbryllande upplevelse. Innan jag påbörjade fältarbetet hade jag undersökt tidningsarkiv i Kapstaden för att ta reda på hur Lagen om Gruppområden hade berört Kalk Bay. Det visade sig att förklaringen av Kalk Bay som vitt område hade fått stor genomslagskraft i media, och artiklar och insändare i den liberala dagspressen fördömde vad som sågs vara en stor oförrätt mot fiskarbefolkningen. Själva proklamationen stod omnämnd på tidningarnas förstasidor, och otaliga artiklar nämnde hur „många“ hade „packat ihop och gett sig iväg“ efter tillkännagivandet. Två akademiska uppsatser, skrivna på 1980-talet, bekräftar bilden av proklamationen som en förödande händelse, och uppger att ungefär 330 personer hade tvingats flytta (Kirkaldy 1996 [1989]:xvii; Quinlan 1980:39).³ En populär bok om Kalk Bays fiskare, skriven av två vita invånare, beskriver händelsen som ett „bombnedslag“ (Stibbe & Moss 1998:83-5). Uppgifterna om hur många som tvingats lämna samhället varierar i dessa källor, men i runda tal gällde det mellan en tredjedel och en fjärdedel av fiskarbefolkningen.

När jag påbörjade fältarbetet i Kalk Bay kom jag dock som tidigare nämnts i kontakt med en mycket annorlunda version av samma händelser. I motsats till bilden av proklamationen som ett bombnedslag fick jag under höra att Kalk Bay ovanligt nog hade sluppit Lagen om Gruppområden, och förblivit rasmässigt „blandat“. Många sa att Kalk Bay aldrig hade blivit förklarad som vitt gruppområde, och de få som kom ihåg att så var fallet sa att proklamationen var en „icke-händelse“ som inte hade lämnat några spår, eftersom fiskarbefolkningen hade lyckats motstå den. När jag frågade varför många fiskare numera bor i Cape Flats, och pendlar till sina båtar i Kalk Bay, var svaret att de hade flyttat från byn frivilligt, eller på grund av bostadsbrist, och inte på grund av apartheid.

Bilden som förmedlades av invånarna, av Kalk Bay som ett samhälle som helt sluppit segregationen, var så trovärdig att jag i början av fältarbetet övervägde att byta fältområde, övertygad om att jag måste ha missuppfattat informationen i tidningsarkiven och publikationerna. Så småningom stötte jag dock på uppgifter som bekräftade att samhället verkligen hade proklamerats. Bland annat hittade jag på Kapstadens lantmäterikontor, i ett skåp fullt av osorterade dokument, en officiell förteckning över individer som på grund av sin hudfärg var diskvalificerade att äga egendom efter proklamationen av Kalk Bay som vitt. Dessutom – delvis tack vare den officiella listan – spårade jag efter hand personer som hade flyttat till Cape Flats, som berättade om sina dystra erfarenheter av att ha blivit tvingade att lämna Kalk Bay efter Gruppområdesförklaringen.

Att höra dessa olika versioner, berättade med intensitet och övertygelse, var en påminnelse om hur minnesaktiviteter inbegriper en komplex och kreativ rörelse mellan då- och nutid, åter- och omskapande. Mitt egen önskan att försöka förstå vad som „verkligen“ hade hänt, att sammanställa och förenkla information för att skapa en rekonstruktion av Kalk Bays historia, gav en inblick i hur de jag intervjuade själva hade omformat sina upplevelser till sammanhängande berättelser genom selektion, omskapande och utelämnande. En god beskrivning av denna sorts process har presenterats av socialantropo-

pologen Elizabeth Tonkin. Hon har liknat minnesaktiviteter vid skapandet av „sociala porträtt“ som kommunicerar grundläggande principer och värderingar ur det förflutna som är värda att bevaras inför framtiden (Tonkin 1992:1).

Nedan följer en undersökning av de motstridiga sociala porträtt av Gruppområdesförklaringen och tvångsförflyttningarna som jag stötte på i Kalk Bay och Cape Flats. Genom att analysera de sammanhang i vilka de skapades visar jag hur dessa sociala porträtt selektivt lyfter fram och betonar olika dimensioner av det förflutna som överensstämmer med intressen och förhållanden på de respektive platserna. De olika versionerna kan förstås som led i produktionen av specifika former av „lokalitet“ och „lokala subjekt“, det vill säga sköra sociala prestationer som ständigt måste reproduceras och upprätthållas genom olika aktiviteter och teknologier (Appadurai 1995:204). I denna lokalitetsproduktion „disambigueras“, eller „strömlinjeformas“ minnen så att nyanser och mångtydighet som inte stämmer överens med vissa förekommande föreställningar ersätts med förenklingar, generaliseringar och utelämnanden.

Formade av havet

Under fältarbetet i Kalk Bay stod det snart klart att minnet av förklaringen av Kalk Bay som vitt område hade ersatts, eller överskuggats, av minnet av något som hände femton år efter proklamationen. Detta var regeringens beslut i början av 1980-talet att återkalla kungörelsen av Kalk Bay som vitt gruppområde, och istället förklara det „blandat“. Det ovanliga beslutet var resultatet av utdragna protester i och utanför Kalk Bay, och framförallt ingripandet av en vit parlamentsledamot som bodde i samhället och som förde fiskarbefolkningens talan. Återkallelsen av proklamationen kommenterades ofta i intervjuer och konversationer under fältarbetets gång. Många personer mindes hur beskedet hade mottagits med jubel i Kalk Bay, och beskrev hur man hade samlats på gatan för att fira vad som upplevdes som en seger över regeringen. Att regeringen tog tillbaka sitt beslut var bevis, sa man, för något som Kalk Bay-borna länge hade hävdats: att Kalk Bay tack vare fiskartraditionen är en unik plats där apartheid inte passade in.

Ett utmärkande drag hos beskrivningarna av motståndet mot Gruppområdeslagen var att de innehöll vissa återkommande fraser och uttryck. Historierna om hur fiskarna trotsade apartheidlagarna och „höll sig kvar“, hur „Kalk Bay slapp Gruppområdeslagen“ och hur befolkningen alltid varit „färgblind“ berättades ledigt och med entusiasm, och gav intryck av att ofta ha upprepats. De är moraliska utsagor som skildrar det förflutna i underhållande och dramatiska termer, och skapar och upprätthåller Kalk Bay som en plats med en modig och motståndskraftig befolkning. Dessa utsagor kan ses som „framgångsrika berättelser“, som på grund av sina egenskaper berättas om och om igen (Schudson 1995:357).

I dessa skildringar kunde en distinkt bild av Kalk Bay och dess invånare skönjas. En i det närmaste primordial och essentialistisk identitet, knuten till fiskartraditionen, kommer till uttryck i berättelserna. Den främsta anledningen till att samhället lyckades motstå raslagarna, förklarade man, var att fiskaryrket genom århundraden har alstrat särskilda karaktärsdrag hos befolkningen. I flera generationer har fiskarna fått utstå svåra förhållanden till havs, vilket har härdat dem och frambringat uthållighet, självdisciplin och samarbetsförmåga. Ärr från krokare, sår och valkar från fiskelinor samt onda ryggar är tecken på hur havet fysiskt har format fiskarna, som sägs ha havet i blodet. Som svar på hotet om

tvångsförflyttningar sa en fiskare i en tidningsintervju på 1960-talet: „Vi kan inte gå och bo i bushen, vi är havsfolk (*see mense*)“ (The Cape Times 1964). I en av mina intervjuer uttryckte en kvinna i 70-årsåldern fiskaridentiteten i liknande ontologiska termer: „Vad är en fiskare? Han vill bara sitta på verandan och se hur båtarna kommer in och ut, se havsvattnet.“

Livet till havs sägs även ha lett till att samhället präglas av jämbördiga relationer. I motsats till apartheidens ytliga betoning på hudfärg har havet tvingat fram en grundläggande jämlikhet, eftersom kraven på samarbete under de hårda villkoren på havet gör att rang och gradering i livet på land ter sig opraktisk och ovidkommande. Som en fiskare i en intervju för en tidskrift på 1980-talet sa: „Här finns ingen apartheid, kompis. Fisken bryr sig inte om vem som fångar den“ (Moskovitz 1982:35).

Jämlikheten som sägs präglade Kalk Bay existerade inte bara till havs. Även på land, förklarade man, ser invånarna varandra som jämbördiga. Trots att de sociala och ekonomiska klyftorna i Kalk Bay är stora, framförallt mellan fiskarbefolkningen och de vita invånarna, som främst kommer från medel- och överklassen, sägs olika grupper i samhället behandla varandra med respekt och omtanke. Ett idiom av en hierarkisk men godartad „moralisk jämlikhet“ existerade jämte, och förutsattes av, de faktiska sociala och ekonomiska skillnaderna.⁴

Uppfattningen om Kalk Bay som en plats präglad av jämlikhet, tolerans och integration förklarar varför proklamationen av Kalk Bay som vitt område orsakade sådana kraftiga protester, både i och utanför samhället, och kom att beskrivas som ett „bombnedslag“. Vad som är signifikant är att samma bild av Kalk Bay, som en plats där rasism och segregation aldrig fått fäste, kan bidra till förståelsen av hur denna omvälvande händelse senare bleknade bort ur minnet.

Kalk Bay som det nya Sydafrika

Under apartheidåren fungerade konstruktionen av Kalk Bay som ett jämlikt och integrerat samhälle som ett sätt att ta avstånd från apartheidideologins betoning på ras och hudfärg. För många kom idén om det multikulturella Kalk Bay att representera hoppet om social blandning och integration, och erbjöd „glimtar av en alternativ verklighet“ (Shepherd 2001:353). Vid tidpunkten för mitt fältarbete hade produktionen av samma lokalitetsideal, nu i en ny politisk kontext, antagit nya dimensioner. Medan det integrerade Kalk Bay under apartheidåren framställdes som en motpol till den officiella ideologin om rasåtskillnad såg många vid tiden för mitt fältarbete samhället som sinnebilden av vad det nya, demokratiska Sydafrika skulle bestå av. En fiskare sa i en intervju:

Vi är den äkta sydafrikanska byn. Alla är jämlika. Här har man, om man vill använda rasbegreppen, en vit kille och en färgad kille som fiskar ihop på en färgad killes båt. Eller på samma sätt på en vit killes båt. Eller på en afrikansk killes båt. De är alla jämlika i havets ögon.

En liknande uppfattning uttrycks i en artikel i en skrift, publicerad av Historiska föreningen i Kalk Bay:

Kalk Bay har alltid varit ett verkligt egalitärt samhälle. Vi har alltid uppfattat varandra som jämlika och det har inte funnits någon avundsjuka gentemot de som är mer begåvade

eller förmögna. Detta har för mig varit den mest värdefulla lärdomen från samhällets 'historia'. Andan i Kalk Bay var så väl beskriven av Vincent Cloete [en känd skeppare] när han sa: 'Kalk Bay har alltid varit det Nya Sydafrika' (van Diggelen 2000:46).

Att på detta sätt betona jämlikhet och tolerans, och att hävda att Kalk Bay slapp undan rasism och segregation, har sedan samhällsförändringarna som följde de första demokratiska valen 1994 fått en specifik innebörd. Kalk Bay konstrueras som en lokalitet som uppvisar alla de kvaliteter och egenskaper som prisas i diskurser om det nya, demokratiska Sydafrika. Bland annat reflekterar bilden av det integrerade och multikulturella Kalk Bay idén om „regnbågsnationen“. Detta begrepp, som myntades av förre ärkebiskopen Desmond Tutu och populariserades av både regering och massmedia, syftar på idealbilden av Sydafrika som ett land där grupper med olika bakgrund lever harmoniskt sida vid sida.⁵ Att framhålla de goda relationerna i Kalk Bay möjliggör en konstruktion av invånarna som matchar detta officiella ideal av jämlika, integrerade och försonade medborgare. Minnet av apartheid och tvångsflyttningar, däremot, hör av naturliga skäl inte hemma i detta sociala porträtt.

Det finns även andra dimensioner av samhällsförändringarna som har konsekvenser för glömskan av Gruppområdesförklaringen. Långt ifrån alla delar den optimism som kommer till uttryck i regnbågsnationsdiskursen, eller är odelat positiva till förändringarna som skett i landet sedan 1994. Vissa av dem jag intervjuade ansåg att korruptionen har ökat och många var oroliga för vad de uppfattar som en tilltagande nivå av brottslighet i landet. De kritiserade regeringen, ledd av African National Congress (ANC), för att inte ta dessa problem på allvar. Andra gav uttryck för en rädsla att den ANC-ledda regeringen åsidosätter „färgade“ intressen till förmån för „svarta“. Följande kommentarer kommer från två färgade kvinnor i 50 respektive 60-årsåldern:

Vi [de färgade] är de som blir trampade på, jag tror det är för att vi inte är en nation. Vi räknas inte alls.

Och nu är det afrikanernas tur, vi sitter på botten nu. Först är det afrikaner, sedan vita, sedan vi på botten. Förut var vi mitt emellan.

Några av dem jag intervjuade uppgav ovanstående skäl som anledningen till att de faktiskt hade det bättre under den vita minoritetsregeringen, ledd av dåvarande Nationalpartiet, trots att de berättade att de tidigare hade avskytt detta parti, som då sågs som sinnebilden för förtryck.⁶ „Bättre med den djävul vi känner till“ var en fras som upprepades, och som ger uttryck för rädslan för det mer okända ANC. Trots att vissa av dessa personer hade varit aktiva i kampen mot apartheid, uppgav de att hade röstat på Nationalpartiet i valet 1994.⁷ De förklarade att de hade ändrat inställning till Nationalpartiet när dåvarande ledare W.F. de Klerk tog över och moderniserade partiet.⁸

När socialantropologen Michael Whisson utförde fältarbete bland fiskarbefolkningen i Kalk Bay 1968 fann han att många talade om det förflutna som en mytisk „gyllene tid“, när allt på det hela taget var bättre (Whisson 1975). Vid tiden för hans fältarbete, som utfördes kort efter det att Kalk Bay hade proklamerats som vitt område, var apartheid sedan länge infört i landet. Den gyllene tiden konstruerades som en kontrast till apartheid-ideologins tonvikt på hudfärg, och sågs av fiskarbefolkningen som en era när individuell prestation lönade sig, religiösa normer följdes, och sociala relationer var ordnade och

stabila. Negativa minnen av ojämlikhet och fattigdom överskuggades av minnet av ett samhälle där rasdiskriminering saknades (op.cit.:45).

Vid tiden för mitt fältarbete hade vissa invånare i Kalk Bay istället förlagt den gyllene tiden till perioden innan ANC-regeringen kom till makten. Eftersom Nationalpartiet för dessa personer verkade erbjuda en lösning på den osäkerhet de förknippade med ANC, gjorde en rekonstruktion och renovering av minnet av livet under Nationalpartiet att det framstod som mer acceptabelt än de upplevda svårigheterna i nuet. I en sådan rekonstruerad historia minimeras de negativa aspekterna av apartheid, däribland Gruppområdesförklaringen och dess effekter.

Trots att invånarna i Kalk Bay hade olika syn på regeringen och dess politik, och på samhällsförändringarna i landet sedan 1994, sammanföll deras syn på Kalk Bays historia och uppfattningen att samhället hade sluppit undan Gruppområdeslagen. Motiven för „disambigueringen“ av Kalk Bays historia skilde sig med andra ord dramatiskt, men för båda grupper tillät den en bild av det förflutna som stämde överens med värden och föreställningar i nuet.

Situationell hågkomst: Skiftande versioner av det förflutna

De växlande politiska kontexterna har på olika och ibland motsägelsefulla sätt möjliggjort produktionen av Kalk Bay som en viss sorts lokalitet där minnet av Gruppområdesproklamationen och dess effekter inte passade in. Medan minnet av proklamationen och tvångsförflyttningarna utelämnades och ofta aktivt förnekades i de rutinmässiga beskrivningar av Kalk Bay som jag först stötte på i mitt fältarbete, så har kunskapen om denna händelse dock inte helt försvunnit. Vid flera tillfällen upptäckte jag att personer som tidigare förnekat att Gruppområdesproklamationen ägt rum senare bekräftade att den hade inträffat.

Följande exempel kommer från en intervju med en pensionerad fiskare som hölls i hans hem i Kalk Bay. Stycket utgör del av en lång, kontinuerlig beskrivning av Gruppområdeslagen i Kalk Bay från början av intervjun. Denna beskrivning berättades ledigt och gav intryck av att ofta ha upprepats:

De enda som flyttade från Kalk Bay var de som var feqa. När det var dags, när tiden [regeringens tidsfrist] rann ut, då var det bara några få äldre personer, jag tror mest muslimer,⁹ vars familjer, vars egna barn, bodde längs med järnvägen runt Retreat och Steenberg [på Cape Flats]. Deras barn bodde där, så det var helt normalt för dem att sälja, så att de kunde få ett bättre pris. För förr eller senare behövde de sälja i vilket fall, de var nämligen väldigt gamla, förstår du. Så det var bara, så vitt jag kommer ihåg, en tre, fyra familjer som sålde, enbart av den anledningen. Inte för att de blev tillsagda att flytta.

Senare vid samma intervjutillfälle gav han en annorlunda bild av Gruppområdeslagens effekter:

AB: Men var de på sätt och vis tvingade [att flytta] av lagen? Pressade?

JN: Ja, det stämmer. Pressade. Man satte press på dem, ja.

AB: Tror du att de hade sålt om det inte var för Gruppområdesförklaringen?

JN: Nej, de hade inte sålt, nej. Hur skulle en fiskare kunna sälja sitt hus om han bodde i Kalk Bay? Om det inte var för Gruppområdesförklaringen hade de aldrig sålt! Det är jag

säker på, för de hade hellre sagt till sina barn: 'kom och bo hos oss', och det hade barnen gärna gjort.

Frågan om fiskarna var tvingade att flytta ledde JN I en ny riktning. När han väl hade bekräftat att fiskarna var utsatta för påtryckning fortsatte han livfullt att berätta på detta nya tema. Hans retoriska fråga „hur skulle en fiskare kunna sälja sitt hus om han bodde i Kalk Bay?“ visar att han trots sina tidigare uppgifter om att folk sålde frivilligt uppfattade Gruppområdesförklaringen som tvingande.

Ett annat exempel kommer från en kvinna i 60-årsåldern som bor i Kalk Bay. I början av intervjun, som hölls i hennes hem, berättade hon om hur invånarna hade stått emot Gruppområdeslagen. Hon beskrev Kalk Bay som „den enda förorten som inte blev berörd“ i trakten och nämnde att „alla lyckades stanna kvar“. Senare i intervjun berättade hon om hur Nationalpartiet fick makten i landet 1948, och då återvände hon till temat Gruppområdeslagen. Till skillnad från sin tidigare version, av hur Kalk Bay slapp undan segregationslagarna, berättade hon nu om personliga minnen av proklamationens effekter:

MP: Och det var väldigt, väldigt sorgligt för alla, ska du veta, att veta att man var tvungen att flytta, och rycka upp sina rötter från olika platser för att bo på Cape Flats, långt bort från allt. Så många av dem, ja förstås de som bodde här ovanför [i slutningen ovanför hennes hus] – majoriteten av dem var muslimer – de var tvungna att sälja och flytta ut och allt det är bebott av vita nu, det flesta ställena.

AB: Ja, jag intervjuade några av dem, som familjen Taylor [namnen är fiktiva].

MP: Familjen Taylor, ja! De hade det stora huset högst däruppe, och så var det förstås familjen Abrams, på andra sidan, och alla de var tvungna att flytta ut. Det var på grund av apartheid, Gruppområdena.

Gemensamt för dessa exempel är att intervjupersonerna obesvärat bytte tema utan att se sig föranlåtna att kommentera att de vid olika tidpunkter gav motstridig information. Som nämndes ovan kan detta förklaras med det faktum att de olika versionerna är sociala porträtt av verkligheten, som skildrar och betonar olika aspekter av det förflutna (Tonkins 1992). Bilden av Kalk Bay som ett tolerant och integrerat samhälle som slapp undan apartheid är sann om man läser det som ett moraliskt yttrande om Kalk Bays ideala „essens“; om hur saker idealiskt sett borde vara. Det faktum att personer tvingades flytta efter proklamationen hör inte hemma i detta porträtt. Gestaltas istället ett annat slags social porträtt, till exempel av det starka bandet mellan fiskarbefolkningen och dess hemort, som i det första exemplet, eller apartheids grymhet, som i exemplet ovan, kan samma uppgift bekräftas och till och med framhävas. Just eftersom minne inte består av orubbliga och livlösa inregistreringar av det förflutna, och eftersom det inte låter sig inkapslas i en eller flera muntliga framställningar, kan det anlitas flexibelt för att stödja olika versioner av samma händelse (Bloch 1998:118).

Sociologen Iwona Irwin-Zarecka har påpekat att ofta när man talar om bortglömmande av social karaktär menar man egentligen att en version av det förflutna ersätts med en annan. Tystnad, eller frånvaro, i kollektivt minne är „övertäckt med ord“ (Irwin-Zarecka 1994:119). Detta perspektiv stämmer väl in på hur tvångsflyttningarna har „försvunnit“ ur minnet i Kalk Bay. Den erfarenhetsmässiga kunskapen om proklamationens effekter lever kvar, men kommer sällan till uttryck i rutinmässiga karaktäriseringar av Kalk Bay och dess historia. Istället ersätts den av berättelser om andra aspekter av det förflutna, som av en rad olika skäl framstår som mer minnesvärda och relevanta. Som många antropologer

har påpekat är glömska en nödvändig del av minnesprocesser (Battaglia 1992; Bloch 1998; Smith 2003). Bortglömmandet av proklamationen i Kalk Bay kan med andra ord ses som del av „ett större projekt av hågkomst“ (Lowenthal 1999:xii).

Minnet av en hemort

Bland dem som tvingades flytta från Kalk Bay, och nu bodde på Cape Flats, skiljde sig minnet av Gruppområdesproklamationen av naturliga skäl avsevärt från hur det representerades i Kalk Bay. I Kalk Bay hade regeringens beslut att återta proklamationen blivit till ett nyckelminne, och det dominerande temat i representationer av det förflutna handlade om hur invånarna kämpade mot, och till slut vann över apartheidregeringen. För dem som bodde på Cape Flats, som hade tvingats lämna Kalk Bay innan proklamationen upphävdes, saknade denna händelse relevans, och få personer mindes den. De flesta jag kom i kontakt med var överhuvudtaget inte medvetna om att proklamationen hade hävts, och flera personer uttryckte förundran över det faktum att många färgade hade lyckats stanna kvar i samhället trots att det hade förklarats som vitt område. Istället framstod för dessa personer själva Gruppområdesproklamationen som en central händelse i Kalk Bays historia. Minnet av denna händelse väckte fortfarande starka känslor till liv. I intervjuer i hemmen på Cape Flats berättade män och kvinnor om den omvälvande upplevelsen av att tvingas sälja hus som i en del fall hade funnits i familjen i generationer, och hur de hade kämpat med att skapa sig en ny tillvaro på Cape Flats. Till skillnad från de livligt och ledigt berättade skrönorna och historierna om fiskarbefolkningens motstånd, som jag fick höra i Kalk Bay, präglades beskrivningarna av flytten till Cape Flats av pauser, tveksamhet och känslsamhet.

En av de svåraste aspekterna med att komma till Cape Flats för familjerna från Kalk Bay var att de kände sig isolerade från sina nya omgivningar. Cape Flats, som utgör ett väldigt område i utkanten av Kapstaden, består av en mängd olika förorter, townships och kåkstäder. Under apartheid fungerade det som en slags uppsamlingszon, dit Asiater, färgade och svarta flyttades allteftersom område efter område i Kapstaden förklarades som vitt. För de före detta Kalk Bay-borna framstod Cape Flats som ett hav av främlingar, som mer eller mindre slumpmässigt förts samman. De beskrev hur Cape Flats framstod som ödsligt och anonymt jämfört med Kalk Bay. Många fann det svårt att lita på sina grannar, och några berättade hur de först efter tolv år hade lärt känna familjen i huset bredvid. Den höga brottsligheten försvårar dessutom socialt umgänge eftersom det inte anses säkert att röra sig i området efter skymningen.

Som en kontrast till det opersonliga och brottsdrabbade Cape Flats vårdas minnet av Kalk Bay som en plats som representerar ursprung och samhörighet.¹⁰ I många vardagsrum hos dem jag besökte fanns souvenirer från Kalk Bay, som modeller av fiskebåtar, fotografier av hamnen och illustrerade kalendrar. Ofta plockade man även fram födelse- och vigselbevis, gamla brev och räkningar där den gamla adressen i Kalk Bay fanns med. Dessa föremål föranledde livliga konversationer om Kalk Bay och frammanade „minnesrum“ där händelser, platser och personer ur det förflutna trädde fram (Swiderski 1995).¹¹ I dessa konversationer var det inte främst dagens Kalk Bay som stod i centrum, utan ett kronologiskt kondenserat Kalk Bay från det förflutna. Detta konstruerades selektivt så att negativa eller problematiska aspekter ur Kalk Bays historia, som ekonomisk ojämlikhet, apartheid och stridigheter

inom fiskarbefolkningen, utelämnades. Ett „disambiguerat“ minne av Kalk Bay som ett intimt, småskaligt och harmoniskt samhälle där folk av olika bakgrund och ursprung umgicks och respekterade varandra utan konflikter framställdes.

Minnet av Kalk Bay, återgivet på detta sätt, handlade i hög grad om nuet. Åminnelsen av de ordnade och stabila sociala relationerna i Kalk Bay möjliggjorde konstruktionen av en identitet utanför den negativt värderade kontexten på Cape Flats och fungerade som ett led i „projektet att bo på ett nytt ställe“ (Fortier 2000:164). I kontrast till vad som upplevdes vara en destruktiv och kaotisk hopblandning av människor på Cape Flats minns man den „godartade“ blandningen av personer av olika bakgrund i Kalk Bay. I följande citat från en kvinna i 60-årsåldern kommer den specifika Kalk Bay-identiteten, grundad på tanken om „moralisk jämlikhet“ till uttryck, och ställs emot vad som upplevs som en antisocial Cape Flats-identitet:

Miljonären och fattiglappen [i Kalk Bay], alla var vi vänner. Bara för att han var rik var han inte bättre än en själv, det var den sortens relation vi hade. Men när man kommer ut hit [till Cape Flats] är folk annorlunda [...]. Folk här, de vill liksom hata, när de ser en vit person, ja, har de ett sorts, du vet, hat. Men vi var aldrig sådana, för vi var jämlika.

Medan Kalk Bay ur det förflutna framställdes som idealiserat sågs det nutida Kalk Bay som i viss mån spolierat. Ett återkommande tema i intervjuerna var att Kalk Bay har förändrats under de senaste årtiondena. „Nytt folk“ som inte „hör hemma“ har flyttat dit. En man i femtioårsåldern kommenterade: „Nuförtiden har [Kalk Bay] förändrats. Det finns nytt folk där. Fiskarna brukade ta sig en drink, men de var inte lösdrivare och besvärliga som folket som är där nu. [...] Det är inte samma vanliga plats som vi kände till.“ En kvinna i sextioårsåldern var av liknande åsikt och påpekade en rad andra förändringar till det sämre:

Stället är främmande nu, vet du. De har förstört berget, det finns för många bilar, och vägen är inte bra. De har verkligen förstört det. Det var härligt när vi bodde där. Nu är det för många hus på bergssluttningen. Och förr var det väldigt stillsamt. Men nu är det inte trevligt.

Det äkta och autentiska Kalk Bay är med andra ord främst placerat i det förflutna. Genom att betona fel och brister i dagens Kalk Bay skapas en positivare bild av den plats man nu bor på. Att brottsligheten har ökat i Kalk Bay, att trafiken förorenar luften och att lösdrivare förstör atmosfären gör att skillnaderna mellan Kalk Bay och Cape Flats framstår som mindre tydliga, och gemensamma problem i de båda områdena kan urskiljas.¹²

En minneskrock

Många av dem som bor på Cape Flats återvänder ofta till Kalk Bay. De flesta har släktingar som bor kvar, och de som har fortsatt att fiska pendlar från sina hem på Cape Flats till båtarna i Kalk Bay. Majoriteten av dem som jag intervjuade har även fortsatt tillhöra församlingar i Kalk Bay, och besöker de anglikanska och katolska kyrkorna i Kalk Bay och det närliggande St James. De deltar i gudstjänster, dop, bröllop och begravingar, och vårdar familjegravar som de en gång själva kommer att bli begravda i. Trots att

nuvarande och före detta invånare i Kalk Bay träffas med jämna mellanrum verkar dock detta inte påverka hur de båda grupperna konstruerar minnet av Gruppområdesförklaringen. I själva verket var de flesta i Kalk Bay och på Cape Flats vid tiden för mitt fältarbete helt omedvetna om hur olika de såg på denna aspekt av Kalk Bays historia.

För invånarna i Kalk Bay, å ena sidan, framstod proklamationen, som vi sett, som en icke-händelse, och det faktum att många har flyttat till Cape Flats sågs som ett resultat av bostadsbrist och andra orsaker som inte har att göra med apartheid. De som bor i Cape Flats, å andra sidan, tog för givet att invånarna i Kalk Bay kände till proklamationen och omständigheterna kring deras flytt. Det är som om de ansåg att en sådan viktig händelse, som påverkade deras liv i så hög grad, självfallet borde vara välkänd. Detta, bland annat, gjorde att ämnet inte ofta togs upp i konversationer, utan förblev en outtalad och tagen för given aspekt av det förflutna. En annan anledning till den relativa tystnaden som omgav minnena av tvångsflyttningarna var att de var känslomässigt laddade och ofta förknippades med skam och mindervärdeskänslor. Vid de tillfällen de ändå kom på tal tolkade invånare i Kalk Bay uppgifterna om tvångsflyttningarna utifrån rådande uppfattningar om proklamationen som en icke-händelse. Genom att minimera och bortse från de aspekter av det förflutna som inte passade denna tolkning upprätthöll invånare i Kalk Bay minnet av samhället som intakt och orört. Under fältarbetets gång fick jag själv möjlighet att bevittna just ett sådant skeende.

I mars 2000 inbjöds jag av Historiska föreningen i Kalk Bay att hålla föredrag om mitt fältarbete. Mötet hölls i en samlingslokal i Kalk Bay, och publiken utgjordes främst av invånare i Kalk Bay. Några av dem som tvingats flytta från samhället på grund av proklamationen var också närvarande. På mötet visade jag kopior på regeringsdecretet från 1967 som förklarade Kalk Bay som vitt område, samt dokument som visade hur det ironiskt benämna Department for Community Development, som ansvarade för gruppområden, hade köpt hus i Kalk Bay som tillhörde icke-vita personer och sedan sålt dem för långt högre priser. Jag visade även foton av hus som hade tillhört individer som hade klassificerats som färgade och som därför hade fått säljas.

Efter presentationen följde en allmän diskussion. Till att börja med präglades kommentarerna från publiken av förvåning och förstämning. Vissa, framförallt de vita invånarna, var upprörda över inte känna till denna del av Kalk Bays historia, och uttryckte uppskattning för att de nu fick tillgång till den. Efter en stund ändrade dock kommentarerna karaktär, och ett antal personer ifrågasatte både huruvida folk verkligen hade tvingats att flytta, och även om så skulle vara fallet, om detta var något som var värt att komma ihåg. En man tyckte att man istället skulle fokusera på det faktum att man kämpat mot apartheid i samhället, och att majoriteten av fiskarbefolkningen hade lyckats stanna kvar. En välkänd fiskare sa att så vitt han kände till hade „inte en enda människa tvingats att flytta från Kalk Bay“. Då reste sig en av de före detta invånarna, en kvinna i 60-årsåldern, upp och sa upprört: „Men [förnamnet på fiskaren], har du inte lyssnat? Vi var *tvungna* att flytta!“

Trots uppgifterna om proklamationens effekter som jag presenterade i föredraget, och trots att fiskaren uppenbarligen kände kvinnan väl – hon kallade honom vid förnamn – vidhöll han och andra på mötet att ingen hade tvingats att flytta. För dessa personer verkade min information, samt kommentarerna från dem som hade tvingats att lämna Kalk Bay, knappast tillföra något utöver det de, på ett plan, redan var medvetna om. Vad som var av vikt var att denna information saknade betydelse för de sociala porträtt av det förflutna som de höll fast vid. Att sätta dessa sociala porträtt under debatt innebär inte

bara att konstruktionen av Kalk Bay som en viss sorts lokalitet ifrågasätts. Man ifrågasätter samtidigt invånarnas ontologiska status som subjekt som tillhör denna lokalitet, och vars självuppfattningar delvis skapas utifrån hur denna lokalitet konstrueras.¹³

Ett annat sätt att förstå „trögheten“ i föreställningen om Kalk Bay som en plats som slapp undan apartheid är att se den som en „fantasi“ som „överlever analys, kritik och dekonstruktion“ (Navaro-Yashin 2002:4). Trots att denna fantasi utmanas och ifrågasätts av information som den som gavs i föredraget ovan, eller i möten med dem som flyttat från Kalk Bay, överlever den denna sorts dekonstruktion. Medvetenhet om dess konstruerade natur översätts inte till ett genomsådande eller avvisande av den, eftersom dess dragningskraft ligger på ett annat, ontologiskt plan.

Dåtiden i nuet

Mycket av den interdisciplinära forskningen kring socialt minne präglas av vad som har kallats ett nutidsbetonande (*presentist*) perspektiv, vilket sätter i fokus hur det förflutna konstrueras och manipuleras av vissa grupper för specifika ändamål i nuet (Olick & Robbins 1998:128).¹⁴ Detta perspektiv har anammats inte minst inom socialantropologin, även om det ofta varit implicit snarare än explicit (Appadurai 1981:201). Socialantropologen Ernest Gellner har påpekat att Malinowski, en av antropologins förgrundsfigurer, tog intryck av politiska stridigheter i Habsburgimperiet under sin samtid i vilka olika varianter av nationalistiska historier återopades. Detta föranledde honom att även i fältet tolka all historia som en sorts myt, skapad för syften i nuet, en inställning som enligt Gellner länge kom att präglade antropologin ((1995:16), se även Appadurai (1981:201-2)). Medan detta perspektiv har lett till utvecklingen av en sofistikerad kunskap om hur aktörer i nuet använder det förflutna som en värdefull resurs har det också resulterat i att frågan om hur händelser i det förflutna påverkar minnesprocesser och historiepuppfattningar har försumrats.

Delvis som en reaktion på instrumentella och nutidsbetonande perspektiv har andra valt att undersöka kulturella och institutionella faktorer som styr hur det förflutna förmedlas över tid. Istället för att reducera det förgångna till instrumentellt manipulerande i nuet frågar man sig hur tänjbart det förflutna är, och fokuserar på gränserna för hur händelser i dåtiden omtolkas och rekonstrueras. Socialantropologen Richard Werbner tar till exempel explicit avstånd från presentist-perspektiv till förmån för en undersökning av hur spår av det förflutna förmedlas via kroppar, landskap, föremål och sociala relationer (Werbner 1998:2). I samma anda betonar Bloch (1998), Connerton (1989), Irwin-Zarecka (1994), Schwartz (1996) och Tonkin (1992) betydelsebärande dimensioner av minne och inriktar sig på hur vissa aspekter av det förflutna förs vidare på grund av att de överensstämmer med specifika normer, värderingar och sociala institutioner, medan andra inte gör det. Smith (2003:352) påpekar vikten av att inse att inte bara hågkomst, utan även glömska, ofta följer sociala och kulturella mönster.

Glömskan av Gruppområdesproklamationen i Kalk Bay kan förstås med hjälp av båda dessa perspektiv. Att minnas det förflutna på ett sätt som möjliggör konstruktionen av Kalk Bay som en viss sorts lokalitet, fri från apartheid, involverar „instrumentalitet“ och agency i bemärkelsen att minnesakten åstadkommer något specifikt i nuet. De som bor kvar i Kalk Bay upprätthåller genom sådana minnen en version av det förflutna som

passar diverse intressen i nuet, från önskan att bli sedda som nya, demokratiska och multikulturella sydafrikaner till möjligheten att åstadkomma en mer tilltalande version av det politiska parti som tidigare sågs som en symbol för förtryck.

Samtidigt kan denna instrumentalitet, eller agency, inte ses som åtskild från kulturella värderingar och uttryck. Som beskrivits ovan har hågkomsten av Kalk Bay som en unik plats, präglad av fisketraditionen, ontologiska dimensioner som är sammankopplade med uppfattningar om lokalitet och identitet. Gruppområdesproklamationen orsakade rubriker på dagstidningarnas förstasidor och beskrevs som ett „bombnedslag“ just därför att den uppfattades motsäga centrala och omhuldade aspekter av Kalk Bay som lokalitet. På samma gång ifrågasatte proklamationen konstruktionen av de lokala subjekt som hör till denna lokalitet, som av hävd anses som ovanligt integrerade, toleranta och „färgblinda“. Mot denna bakgrund saknar inte bara minnet av proklamationen relevans. Att glömma att samhället berördes av Gruppområdeslagen ingår även som ett aktivt led i produktionen av Kalk Bay som en viss sorts lokalitet, med en särskild sorts lokala subjekt.

Konklusion

Avsnitten ovan har visat hur glömskan av Gruppområdesförklaringen i Kalk Bay, liksom hågkomsten av Kalk Bay på Cape Flats, kan förstås som ett resultat av produktionen och upprätthållandet av vissa specifika sociala porträtt av Kalk Bay och dess historia. I dessa porträtt förmedlas värden och normer från det förflutna som av olika anledningar anses minnesvärda, medan andra aspekter tonas ner eller utelämnas. Artikeln har även visat att skapandet av dessa sociala porträtt ingår i vidare sociala och kulturella processer där lokalitet och lokala subjekt produceras. Genom att se representationen av det förflutna som ett led i en lång rad lokalitetsproducerande aktiviteter och teknologier möjliggörs en förståelse av minnesprocesser som kombinerar instrumentella perspektiv med dem som betonar betydelsebärande dimensioner av minne.

För invånarna i Kalk Bay var glömskan av tvångsförflyttningarna kopplad till reproduktionen av specifika uppfattningar om den lokala platsen som ett ställe som lyckades undkomma apartheid. Kalk Bay konstruerades som ett intakt och oförstört samhälle, som kontrasterades mot den strikt genomförda segregationen på andra platser i landet. Efter övergången till demokrati 1994 fick dessa minnen nya innebörder. För de som stödde den ANC-ledda regeringen tillät en „disambiguerad“ historia, där effekter av apartheid tonades ner, upprätthållandet av Kalk Bay som en plats som överrensstämde med dominerande diskurser om det nya Sydafrika. För dem som var negativt inställda till regeringen och dess politik, å andra sidan, gjorde samma rekonstruerade historia det möjligt att konstruera Nationalpartiet, som tidigare hade ansetts som en symbol för förtryck, som ett tänkvärt alternativ till ANC.

Bland dem som tvingades att flytta till Cape Flats har minnet av Kalk Bay och dess historia antagit delvis annorlunda dimensioner. Till skillnad från i Kalk Bay mindes man proklamationen och tvångsförflyttningarna med skärpa, medan återkallelsen av proklamationen, vilken blivit till ett nyckelminne i Kalk Bay, i stort sett hade glömts bort. Av större relevans var minnet av själva hemorten. I en miljö som upplevs som antisocial och dysfunktionell, präglad av brottslighet och sociala problem, framhölls Kalk Bay som en erinran om en alternativ moralisk existens. Minnet av ett idealiserat Kalk Bay, där sociala

relationer var stabila och ordnade, erbjuder en möjlighet att konstruera en identitet och ett ursprung åtskilt från den negativt laddade kontexten på Cape Flats.

Noter

1. Artikeln är baserad på fältarbete utfört 1997-99, samt vid tillfällen under 2000, med bistånd från Humanistiska och Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet samt Kungliga Vetenskapsakademien, och är författad med stöd från Sida/SAREC. Under fältarbetet intervjuades sextiosju personer. Intervjuerna, vilka spelades in, hölls huvudsakligen på engelska, och i viss mån Afrikaans, vilka utgör de två modersmålen bland fiskarbefolkningen i Kalk Bay. Se McCormick (1990) för en diskussion av hur färgade i Kapstaden blandar dessa språk (invånare i Kalk Bay är dock i högre utsträckning än i andra områden engelskspråkiga, delvis på grund av dess närhet till Simon's Town, en före detta brittisk flottbas).
2. Lagen om Gruppområden från 1950 användes under apartheid främst till att kontrollera bosättningen av färgade och asiater i stadsområden. Termen „färgade“ (coloureds) brukades under apartheid för att beskriva individer av „blandat“ ursprung, som sågs som distinkta från vita, asiatiska och svarta befolkningsgrupper (se Worden 2001 [1994]:108). Termen används i dagens Sydafrika men är mycket omdiskuterad (se Erasmus & Pieterse 1999; Erasmus 2001). Fiskarbefolkningen i Kalk Bay definierar sig i allmänhet som färgade fast betonar vad som beskrivs som ett lokalt kulturarv från Filipinerna. Det senare härrör från det faktum att fiskarkunniga desertörer från filippinska skepp bosatte sig i området kring Kalk Bay under 1800-talet.
3. Denna siffra visade sig senare vara för hög, men illustrerar hur gruppområdesförklaringen och dess effekter allmänt uppfattades vid denna tidpunkt. En mer realistisk uppskattning av antalet är att cirka hundratjugo individer tvingades flytta, cirka en fjärdedel av fiskarbefolkningen.
4. Se Michael Herzfelds studie av historieuppfattningar på Kreta för en diskussion av hur asymmetriska relationer mellan klasser och professionella grupper vidmakthålls och kommer till uttryck i idiomet „moralisk jämlikhet“ (1991:77).
5. Dominerande teman i offentliga diskurser om det nya Sydafrika fokuserar framförallt på den etniska mångfalden i landet, på återförening mellan folkgrupper som en förutsättning för nationsbyggande, och på heroiska ledares handlande (Rassool 2000:1).
6. Nationalpartiet (National Party) styrde Sydafrika 1948-1994. Partiet formaliserade och intensifierade redan befintlig segregation och rasåtskillnad i apartheidsystemet (*apartheid* är Afrikaans för åtskillnad), vilket gynnade de vitas sociala och ekonomiska möjligheter på bekostnad av svarta och färgade. I samband med införandet av demokrati 1994 förnyade sig partiet under namnet The New National Party, och satsade bland annat på att stärka väljarstödet bland den färgade arbetarklassen i Kapprovinsen. Detta lyckades till viss grad, framförallt genom att mobilisera färgades rädslor för att bli åsidosatta i välfärdssystemet och på arbetsmarknaden av svarta som flyttat in till Kapprovinsen från de före detta „hemländerna“ (etniskt definierade områden som svarta under apartheid tvingades tillhöra). The New National Party upplöstes 2004 på grund av bristande väljarstöd. För en diskussion om Nationalpartiets valkampanjstrategier inför valet 1994, se Elridge och Seekings (1996).
7. Dessa åsikter var inte unika för Kalk Bay. Närmare sextio procent av de färgade i Västra Kapprovinsen röstade på Nationalpartiet i det nationella valet 1994.
8. Detta stöder uppfattningen att Nationalpartiet vann väljarstöd i valet 1994 delvis på grund av att de Klerk i valkampanjen framställdes som den person som åstadkom demokrati i landet (Elridge & Seekings 1996:535).
9. Fiskarbefolkningen utgörs i huvudsak av muslimer, katoliker samt medlemmar av Anglican Church.
10. Jämför Karsten Pærregaards studie av hur dem som flyttat från en by i Anderna konstruerar ett idealiserat minne av sin hemort som en motpol till stadslivet (1997:46).
11. Föremålen kan även jämföras med David Parkins beskrivning av objekt som fungerar som avlag-

ringar av kulturell erfarenhet och som möjliggör återskapandet och upprätthållandet av platser och identiteter ur det förflutna i nya sammanhang (1999:304).

12. Se även Bohlin (2001).

13. Bruce Kapferer (1998 [1988]:84) ser ontologi som simultant inbäddad i kulturell praktik och förbunden med självförståelse och självdefinition. Se även Antze och Lambek (1996:xxv) för en diskussion av relationen mellan minne och självuppfattning.

14. För två inflytelserika studier i denna tradition se Hobsbawm och Ranger (1983) och Nora (1992).

Litteratur

Antze, Paul & Michael Lambek (eds.)

1996 Tense Past: Cultural Essays in Trauma and Memory. New York & London: Routledge.

Appadurai, Arjun

1981 The Past as a Scarce Resource. *Man* 16:201-19.

1995 The Production of Locality. I: R. Fardon (ed.): *Counterworks: Managing the Diversity of Knowledge*. London: Routledge.

Battaglia, Debbora

1992 The Body in the Gift: Memory and Forgetting in Sabari Mortuary Exchange. *American Ethnologist* 19(1):3-18.

Bloch, E.F. Maurice

1998 How We Think They Think: Anthropological Approaches to Cognition, Memory, and Literacy. Oxford: Westview Press.

Bohlin, Anna

2001 Places of Longing and Belonging: Memories of the Group Area Proclamation of a South African Fishing Village. I: B. Bender & M. Winer (eds.): *Contested Landscapes: Movement, Exile and Place*. Oxford: Berg.

Connerton, Paul

1989 How Societies Remember. Cambridge: Cambridge University Press.

Eldridge, Matt & Jeremy Seekings

1996 Mandela's Lost Province: The African National Congress and the Western Cape Electorate in the 1994 South African Elections. *Journal of Southern African Studies* 22:517-40.

Erasmus, Zimitri

2001 Introduction. I: Z. Erasmus (ed.): *Coloured by History, Shaped by Place*. Cape Town & Maroelana: Kwela Books och South African History Online.

Erasmus, Zimitri & Edgar Pieterse

1999 Conceptualising Coloured Identities in the Western Cape Province of South Africa. I: M. Palmberg (ed.): *National Identity and Democracy in Africa*. Uppsala: Nordiska Afrikainstitutet.

Fortier, Anne Marie

2000 Migrant Belongings: Memory, Space, Identity. Oxford: Berg.

Ganguly, Keya

1992 Migrant Identities: Personal Memory and the Construction of Selfhood. *Cultural Studies* 6:27-50.

Gellner, Ernest

1995 Anthropology and Politics: Revolutions in the Sacred Grove. Oxford: Blackwell.

- Herzfeld, Michael
1991 A Place in History: Social and Monumental Time in a Cretan Town. Princeton: Princeton University Press.
- Hobsbawm, Eric & Terence Ranger
1983 The Invention of Tradition. New York: Cambridge University Press.
- Irwin-Zarecka, Iwona
1994 Frames of Remembrance: The Dynamics of Collective Memory. New Brunswick & London: Transaction Publishers.
- Kapferer, Bruce
1998 [1988] Legends of People, Myths of State: Violence, Intolerance, and Political Culture in Sri Lanka and Australia. Washington & London: Smithsonian Institution Press.
- Kirkaldy, Alan
1996 [1989] The Sea is in Our Blood: Community and Craft in Kalk Bay c. 1880-1939. Pretoria: The Government Printer.
- Lowenthal, David
1985 The Past is a Foreign Country. Cambridge: Cambridge University Press.
1999 Preface. I: A. Forty & S. Kuchler (eds.): The Art of Forgetting. Oxford: Berg.
- McCormick, Kay
1990 The Vernacular of District Six. I: S. Jeppie & C. Soudien (eds.): The Struggle for District Six: Past and Present. Cape Town: Buchu Books.
- Moskovitz, Selwyn
1982 Steering by the Star of the Sea. Odyssey 6:2.
- Navaro-Yashin, Yael
2002 Faces of the State: Secularism and Public Life in Turkey. Princeton: Princeton University Press.
- Nora, Pierre
1992 The Realms of Memory: Rethinking the French Past. New York: Columbia University Press.
- Olick, Jeffrey K. & Joyce Robbins
1998 Social Memory Studies: From "Collective Memory" to the Historical Sociology of Mnemonic Practices. Annual Review of Sociology 24:105-40.
- Parkin, David
1999 Mementoes as Transitional Objects in Human Displacement. Journal of Material Culture 4:303-20.
- Pærregaard, Karsten
1997 Imagining a Place in the Andes: In the Borderland of Lived, Invented, and Analyzed Culture. I: K.F. Olwig & K. Hastrup (eds.): Siting Culture: The Shifting Anthropological Object. London: Routledge.
- Quinlan, Tim
1980 Line Fishing in Kalk Bay: An Account of a Marginal Livelihood in a Developing Industrial Environment. BA (Honours). University of Cape Town.
- Rassool, Ciraj
2000 The Rise of Heritage and Reconstruction of History in South Africa. Kronos 26:1-21.
- Schudson, Michael
1995 Dynamics of Distortion in Collective Memory. I: D.L. Shacter (ed.): How Minds, Brains, and Societies Reconstruct the Past. Cambridge: Harvard University Press.
- Schwartz, Barry
1996 Introduction: The Expanding Past. Qualitative Sociology 19(3):275-82.

- Shepherd, Nick
2001 Comments on Part II: Far from Home. I: M. Winer & B. Bender (eds.): *Contested Landscapes: Movement, Exile and Place*. Oxford: Berg.
- Smith, Andrea
2003 Place Replaced: Colonial Nostalgia and Pied-Noir Pilgrimages to Malta. *Cultural Anthropology* 18(3):329-64.
- Stibbe, George & Iain Moss
1998 A Traditional Way of Life: The Story of the Kalk Bay Fishermen. Goodwood, Western Cape: G.R. St.
- Swiderski, Richard
1995 Mau Mau and Memory Rooms: Placing a Social Emotion. I: M.C. Teski & J.J. Climo (eds.): *The Labyrinth of Memory: Ethnographic Journey*. Westport: Bergin & Garvey.
- The Cape Times
1964 21. november.
- Tonkin, Elizabeth
1992 Narrating Our Pasts: The Social Construction of Oral History. Cambridge: University of Cambridge Press.
- van Diggelen, Maarten
2000 Families, Personalities, and Summer Activities. *Kalk Bay Historical Association Bulletin* 4:42-53.
- Werbner, Richard
1998 Beyond Oblivion: Confronting Memory Crisis. I: R. Werbner (ed.): *Memory and the Post-Colony*. London & New York: Zed Books.
- Worden, Nigel
2001 [1994] *The Making of Modern South Africa: Conquest, Segregation and Apartheid*. (Historical Association Studies). Oxford: Blackwell Publishers.
- Whisson, Michael
1975 The Fishermen of Bay. I: C. Kileff & W.C. Pendleton (eds.): *Urban Man in Southern Africa*. Gwelo: Mambo Press.